

MODERN TÜRKİYE'DE ÖRTÜNME SORUNU, RESMİ LAİKLİK VE POPÜLER İSLAM

Elisabeth Özdalga, (Çev. Yavuz Alogan),
İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1998, 115 s.

Muhammet Fatih DEMİRDAĞ*

Geliş: 15.10.2017/Kabul: 16.11.2017

Tanıtacağımız *Modern Türkiye'de Örtünme Sorunu, Resmi Laiklik ve Popüler İslam adlı kitap*, sosyolog akademisyen Elisabeth Özdalga'ya ait olup, eğitim ve çalışma hayatında başörtüsü sorunlarına maruz kalan kadınları anlamaya yönelik bir çalışmadır.

Yazar hakkında bilgi verecek olursak; Elisabeth Özdalga 1946 yılında İsveç'in Göteborg şehrinde doğdu. Sosyoloji öğrenimi Göteborg Üniversitesi'nde tamamladı ve doktorasını yine aynı üniversitede yaptı. 1983 yılında ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak akademik kariyerine yine ODTÜ'de devam etti. Akabinde orada doçent ve daha sonra profesör unvanını aldı. Aynı zamanda 1999-2002 tarihleri arasında İstanbul'daki İsveç Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü'nü yürüttü. Başlıca ilgi alanları alevi kimliği, örtünme, laiklik, sivil toplum ve sufilik gibi konulardır.

Eser temel olarak, önsöz, teşekkür, giriş ve dört ana bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünden önce kısaca örtünmenin tanımı ve örtünme tiplerinden bahsedilmiştir. Örtünme (Veiling) kadın çekiciliğini örtmek için kullanılan bir kavramdır. Sadece vücudu değil, yüzün büyük bölümünü gizleyen peçeyi de kapsar. Türk kadınları arasında yaygınlaşan popüler tesettür yüzü değil saç ve omuzları örten geniş bir eşarp/başörtüsü ve vücut hatlarını saklayan uzun bol bir pardesüdür. Bu anlamda örtüyü karşılayan peçe değil başörtüsüdür. Ayrıca başörtüsü burada pardesü ile birlikte anılsa da genel olarak kot, etek, ceket ile giyilebilmektedir. Zira başı örtüp giyim modası değişebilmektedir. (s. 15-19)

Tanıtımı yapılan kitabın yazarı giriş bölümünde, çalışmanın modern dönemde laisizm sorununu ele aldığını ifade ediyor. Laisizm din ile siyaset arasında kesin bir ayrım yapan ve toplumda dinin sınırlı bir rol oynadığını savunan doktrindir. Bu süreçte din aile hayatından, ekonomiden, eğitim ve siyasetten ayrı tutulur.

* Ankara Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Doktora Öğrencisi, e-posta: demirdagfatih0660@gmail.com.

Bu kitaptaki çözümleme başlıca dört bölümü içermektedir. Birincisi, tarihsel bir arka plan çözümlemesidir. İkincisi, resmi laisizmin ve 1920'ler ile 1930'ların laikleşme reformlarının gelişimi üzerine odaklanıyor. Yazar aynı zamanda bu bölümün, iki savaş arası dönemde resmi laisizmin Ortodoks ve popüler İslam üzerindeki etkilerine ilişkin bir tartışmayı kapsadığını ifade ediyor. Üçüncü bölümde, 1950'lerden itibaren resmi laisizmin yumuşaması ve bu durumun İslami grupların ana siyasal akımlarla bütünleşmelerine yol açması üzerinde durulmuştur. Buna ilaveten, popüler İslam'ın kentlileşmiş ve teknik bir modern topluma genel dönüşüm sırasında kendi karakterini de değiştirmesi dikkate alınmıştır. Dördüncü bölümde ise üç kadınla yapılan derinlemesine görüşmelerle başörtüsü çatışması incelenmiştir. Bu sunuşta güncel gelişmelerin iki önemli yönü üzerinde duruluyor: biri, laisizm sorunlarının bir yüzyıl öncesine kıyasla azalması gerçeğiyle ilgilidir; diğeri, kutsal kitabı giderek daha çok temel alan popüler İslam'ın değişen karakteriyle ilgilidir. Bu trendlerin yol açtığı daha geniş içerimler de sonuç bölümünde ele alınıyor.

1982-1987 yılları arasında örtünme ile ilgili olarak üniversitelerde birçok değişiklik yapıldığından bahsedilmektedir. Ocak 1987'de Adana'da tüm rektörlerin bir araya geldiği bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantı sonucunda, örtünmeye sertleşmiş bir yasak getirilmiş ve türban kullanımına verilen izin de kalkmıştır. Bu hususta Sosyal Demokrat Parti ve CHP sert iken, Turgut Özal ile ANAP hükümeti daha yumuşak bir tutum sergilemekte idi. Keza Özal'ın partisi öğrenciler için daha önce verilen cezaları kaldıran bir af yasası çıkardı. Bunun anlamı başka nedenlerin yanı sıra, başörtüsü nedeniyle üniversiteden atılan öğrencilerin öğrenim görme haklarını iade etmek idi. (s. 65)

Bu çalışmanın amacı, bu değişim ve düzenlemenin sonuçlarının bizzat öğrencileri nasıl etkilediklerine dair fikir edinmektir. Bu sebeple yazar, 1992'de tesettürlü kadınları kapsayan birçok derinlemesine görüşme yaptığını söylemektedir. Bu eserde de bu görüşmelerden üçü sunulmuştur. Vaka çalışmasındaki üç kadından biri, eski bir hukuk öğrencisi, ikincisi görüşme yapıldığı sırada Siyasal Bilimler alanında doktorasını tamamlamak üzere olan genç bir öğretmen, üçüncüsü ise mesleki kariyer uğruna başörtüsünden vazgeçen genç bir akademisyendir. Ayrıca yazar, görüşme yaptığı bu kadınlara takma isimler verdiğini belirtmeyi de unutmamıştır. (s. 71)

Bu eserde konu, yorumbilgisel (hermeneutic) bir yaklaşımla ele alınmıştır. Yazar, görüşmeyi sevecenlik ilkesi ile temel almıştır. Bu ilkeye göre, incelenen grup ya da kişilere yeterince saygı gösterilir, iddialarının sağduyulu olduğuna güvenilir. Bundan mütevellit çalışmada

kadınlara kendilerini anlatma şansı verilmiştir. Ayrıca yazar görüşme yapılan kadınları kendi davalarını savunma konusunda serbest bırakmayı tercih etmiştir. Bunu yaparken de bilimsel tarafsızlığı tehlikeye atma riski karşısında kaldığını ifade etmiştir.

Yazar görüşmelerden ikisinin evde, birinin ofiste yapıldığını belirtmiştir. Görüşme sürelerine ise değinmemiştir. Bu çalışmada araştırmacının rolü, araştırdığı kişilerle samimi/içten ve sevecendir. Zira onların ideolojilerine saygı duymuş, konuya tarafsız bir şekilde yaklaşmıştır. Veri analizi olarak ise toplanan veriler orijinal konuşma şekliyle ifade edilmiş, doğrudan alıntı ve betimsel yaklaşıma yer verilmiştir. Buna ek olarak yer yer kendi yorumlarını da dahil etmiştir.

Görüşme yapılan kadınlardan birincisinin ailesi, onun okuldan ayrılmasını ve evlenmesini istemiş fakat yazarın belirttiği üzere genç hukukçu, eğitimden de tesettürden de vazgeçmemiştir. Özel sektörde bürosunu meslektaşlarıyla paylaşarak çalışmaya devam etmiştir. Görüşme sonucunda elde edilen bilgilere göre genç hukukçu, başörtüsünün esas olarak dini bir uygulama olduğunu söylemiştir. Dinin kişisel bir mesele olarak dar anlamda değil, gündelik toplumsal hayatın içinde uygulanması gereken bir şey olarak anlaşılması gerektiğini öne sürmüştür. Bu bağlamda ritüeller, gözle görülen uygulamalar, içsel dini duyguların önemini gölgede bırakmış gibi görünmektedir. (s. 75-80)

Görüşme yapılan kadınlardan ikincisinin ailesi, onun işini bırakmamasını gerekirse açılabileceğini dile getirmiştir. Genç öğretmen ise hiçbir şekilde örtüsünden vazgeçmemiş, öğretmenliğini çeşitli okullarda yapmaya devam etmiştir. Görüşme sonucunda elde edilen bilgilere göre öğretmen, Kur'an'da kadınların başlarını örtmelerini emreden açık bir ayet bulunmadığını ifade etmiş ve şeriatın savunucusu olmadığını dile getirmiştir. Keza fanatiklerin uyumlu bir toplum kuramayacağını söylemiştir. Son olarak, ileride daha iyi bir toplum olması hususunda umut ve umutsuzluk arasında bir ikilemde kaldığını belirtmiştir. (s. 98)

Son görüşmecinin ailesi ise yazarın belirttiği üzere örtünmeye kesin bir şekilde karşıdır. Görüşmecinin annesi, örtünmenin eski bir geleneğe ait olduğunu ve kendi yaşlarındaki kadınların örtünmesi gerektiğini söylemiştir. (s. 100) Aynı zamanda öğretim görevlisi olarak çalışabilmesi için de başını açması gerekiyordu. Bunun sonucunda eserde ifade edildiği üzere başörtüsünü akademik kariyer uğruna feda etmiştir. Ayrıca görüşmeci, açılmasında sadece mesleki kariyerin etkili olmadığını, eşini kıskanmasının da etken olduğunu dile getirmiştir. Zira eşinin, çevresindeki iyi giyimli ve modern görünümlü açık kadınlardan etkilenebileceğini

düşünüyordu. Aynı zamanda örtünmemekten rahatsız oluşunu ifade etmiş ve telafiyi namazda aradığını söylemiştir.

Sonuç bölümünde yazar, başörtüsünün İslami değerlerin bir türünün sembolik ifadesi haline geldiğini belirtmiştir. Ancak bunlar İslami hukuku temel alan farklı bir ekonomik ve siyasi sistem üzerinde odaklanmazlar. Başörtüsü savunusunda ayırt edilebilecek olan, daha çok kişisel ve ahlaki itibar, mesleki özlemler ve ana baba baskısı, toplumsal ve kurumsal baskılardan özgürleşme dürtüsüyle ilgili değerlerdir. Kutsal kabul edilen bu değerlerin, sistemi değiştirmekten çok bireysel özgürlük sorunlarıyla bağlantılı olduğu anlaşılmıştır.

Bir eleştiri olarak eserde, tarihsel arka plan kısmının uzatıldığını ifade edebiliriz. Keza 115 sayfa olan bu eserde, ana konu olan örtünme ile ilgili üç vaka çalışmasına sayfa 71’de geçilmiştir. Ancak eserin yabancılara da hitap etmesini göz önünde bulundurursak, yazarın Türkiye’de laisizmin gelişimi ile bilgi sunmak istemesi belki de bu durumun sebebi olabilir. Akıcı bir dile sahip olan bu eserde diyalogların geniş bir yer alması, okuyucunun görüşme yapılan kadınların yaşadığı problemleri hissetmesine ve adeta onlarla hemhal olmasına katkı sağlamıştır. Bu yönüyle de takdiri hak eden bir çalışma olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak eserin dili sade ve anlaşılır nitelikte olup örtünmeyle ilgilenenler için kullanılacak bir kaynak, aynı zamanda nitel araştırma çalışanlar için de bir rehber durumundadır.